

UNIVERSITY OF COPENHAGEN

Den herskende sprogideologis almægtighed Om (ikke) at gribe chancen når den byder sig

Kristiansen, Tore

Published in:
Københavnstudier i tosprogethed

Publication date:
2011

Document version
Peer-review version

Citation for published version (APA):
Kristiansen, T. (2011). Den herskende sprogideologis almægtighed: Om (ikke) at gribe chancen når den byder sig. *Københavnstudier i tosprogethed*, 58, 34–52.

DEN HERSKENDE SPROGIDEOLOGIS ALMÆGTIGHED

Om (ikke) at gribe chancen når den byder sig

Tore Kristiansen

Hvordan står det til med det danske sprog og sprogsamfund – i dag? Og hvordan mon det står til 10 år frem i tiden? Sådan har Jens Normann Jørgensen og Anne Holmen spurgt en række kollegaer og inviteret til debatdag med 10 års mellemrum (Jørgensen 1991, Jørgensen & Holmen 2000). Jeg har haft den glæde at blive inviteret som oplægsholder både i 1991 og i 2001. Og nu i januar 2011 skal vi til den igen. I årets invitation står der at man selv vælger emnet, men at indholdet selvfølgelig bør ”tage sigte på Danmark år 2021 – gerne sammenlignet med nu eller for 10 eller 20 år siden”.

Mit emne i debatten har hele vejen igennem været styrkeforholdet mellem det København-baserede standardsprog (rigsdansk) og alternative måder at tale på. Min indfaldsvinkel til emnet har været et forsøg på at få øje på en modkraft til de stærke ensrettende kræfter i det danske sprogsamfund, kræfter der radikalt og endegyldigt har udvisket det meste af den traditionelle dialektale variation til fordel for almen overgang til København-baseret standardsprog.

Konklusionen for tyve år siden, i 1991 (Kristiansen 1991), var at jeg ikke kunne få øje på sådan en kraft, og min påstand var at sprogforskningen bidrog væsentligt til ensretningen, til trods for en selvforståelse hos aktørerne der som oftest var anderledes liberal og åben over for mange slags dansk.

Konklusionen var ikke meget anderledes ti år senere, i 2001 (Kristiansen 2001), men nu indeholdt den også en påstand om at der kunne ses tegn i sol og måne – og i nogle sprogforskningsresultater – på at den sproglige variation og mangfoldighed gik nye tider i møde. De unge, måske især i de større byer og ikke mindst i bydele med mange indvandrere og mange sprog, brugte sprog på nye måder, og forholdt sig muligvis mere uforfærdet til sproglige standardnormer. Jeg citerede Jens Normann Jørgensen, der var den der vidste mest om det emne: ”Perkerdansk [er] det danske sprogs redning. [...] Heldigvis har vi vores unge perkere” (Jørgensen 2000, 14).

Her nye ti år senere ved Jørgensen og hans mange unge, dygtige medarbejdere meget mere om de unges kreative og uforfærdede brug af sproget (se fx Jørgensen 2002, Jørgensen & Quist 2008). Idet jeg går ud fra at andre tager sig af at inddrage dette vigtige perspektiv i

debatten, vil jeg selv begrænse mig til mit favoritemne, nemlig den norm-og-variationsproblematik der drejer sig om styrkeforholdet mellem 'rigsdansk og dialekterne' (for nu at udtrykke det enkelt).

Indfaldsvinklen vil stadig være at efterlyse kræfter der kan gå imod den stærke sprogstandardisering, herunder især at belyse og diskutere sprogforskningens rolle og muligheder i de processer der ændrer sproglige styrkeforhold i samfundet. Det ligger imidlertid i sagens natur, desværre, at artiklen i det væsentlige fremstår som dokumentation af den herskende sprogideologis almægtighed.

Da 'sprogfolket' ikke greb chancen: CUR-høringen 1980

De traditionelle dialekter døde i de to tiår fra 1960 til 1980. Eller om man hellere vil: Dialekterne kom på katastrofekurs, idet de gik over fra at være 'på retur' til at være det der i sprogdød-terminologien hedder 'moribunde' – dvs. at de ikke længere overførtes som brugssprog til børn og unge. De samfundsændringer der lå bag, indebar et samtidigt stigende behov for at udvikle uddannelsessystemets evne til at inddrage og kvalificere børn og unge fra socialt set langt bredere lag af befolkningen end tidligere.

Det var på den baggrund at Det centrale Uddannelsesråd (CUR) i 1980, på opdrag fra undervisningsminister Ritt Bjerregaard, mobiliserede alle relevante instanser til debat og høring med det eksplicite formål at udvikle en mål- og middelbestemmelse for modersmålsundervisningen de næste 15 år. I CURs udspil til høringen hed det:

Det er sandsynligt, at konklusionen af de samlede overvejelser vedrørende problemstillingen: 'Et sprog – mange sprog?' vil blive, at der ikke alene er behov for accept af de forskellige sprog og for en høj grad af sproglig tolerance, men for en *bevidst videreudvikling* af såvel klassespecifikke sprog som gruppesprog (unges, kvinders, osv.) og egnsprægede sprog (min fremhævelse, CUR-bilag 345 1979, 15).

I den udstrækning problemstillingen 'et sprog – mange sprog' handler om forholdet mellem standardsproget 'rigsdansk' og de dialektale og sociolektale afvigelser fra rigsdansk, var dette et forbløffende udspil. Hverken i den sprogpædagogiske tradition eller i de former for nytænkning der udvikledes i 60'erne og 70'erne, havde nogen nogensinde ment noget lignende. Alle svar var da også formet over samme læst: Godt nok skulle geografisk og socialt betinget sproglig variation

respekteres og højagtes i skolen, *men...* eleverne skulle lære at tale og skrive et fællessprog – som nogle omtalte som 'korrekt dansk', andre som 'rigsdansk', og nogle tredje igen som ret og slet 'dansk'. For at tage bare et – men måske det vigtigste eksempel – så hed det i svaret fra *En arbejdsgruppe under "Uddannelsesrådet for Grundskolen m.v."*:

Modersmål er det, man har med hjemmefra. Ved modersmål forstår vi dialekt eller anden lokalt og socialt præget sprogbrug. Modersmålet bør agtes højt, også af skolen. [...] Skolen kan således ikke undervise i modersmål. Den kan undervise i dansk, og det er det den skal. Vi har i arbejdsgruppen lagt modersmålet på en hylde i en pæn mappe med ordene KÆRLIGHED og RESPEKT udenpå i skønskrift (CUR Arbejdsrapport nr. 4, 19f.) (Kristiansen 1990, 261).

Det var der ikke noget nyt i. Eleverne havde altid skulle aflægge deres medbragte hjemmesprog når de trådte ind over skolestuens dørtærskel. Det nye i den ideologi der voksede sig stærk i løbet af 1960'erne og 1970'erne og som udtrykkes så poetisk her, var at modersmålet, forstået som det medbragte hjemmesprog, nu blev lagt på hylden med påskrifter som 'kærlighed' og 'respekt' i stedet for mærkelapper som 'sjusk' og 'forfald'.

Ikke et eneste af de mange autoritative svar fulgte ideen i CURs udspil. I stedet talte man CUR midt imod og fremholdt at skolen skulle frigøre eleverne ved at lære dem rigsdansk – klare formuleret i svaret fra Dansk Sprognævn:

Men ret beset er rigssproget tværtimod først og fremmest middel til frigørelse, til sproglig kontakt med alle danske. Skolen bør fortsætte med at oplære eleverne i at kende og bruge rigssproget, og skolen bør have mod til at erkende, at ikke alle sprogformer er lige funktionsdygtige. At en smidig tolerance er påkrævet over for den dialekt eller sociolekt, som eleverne eventuelt bringer med sig hjemmefra, det siger sig selv (CUR Afsluttende redegørelse 1982, 169f.).

I sin afsluttende redegørelse kunne CUR ikke gøre andet end at lande på Dansk Sprognævns opfattelse af mod og erkende rigsdanskens større funktionsdygtighed – dog ikke helt uden at slå sig i tøjret ved at vende tilbage til sin oprindelige ide for en kort bemærkning: "den høje

prioritering af rigsdansk gør det vanskeligt samtidigt at udvikle 'særsprog', og de værdier, der ligger i disse, udnyttes derfor ikke tilstrækkeligt" (CUR Afsluttende redegørelse 1982, 31).

Det korte af det lange er at staten, ved undervisningsministeren og hendes Centrale Uddannelsesråd, inviterede alle sprogsamfundets vigtige instanser til diskussion om hvordan man skulle agere de næste 15 år for bedst at styrke den sproglige mangfoldighed – og at ingen tog handsken op. Ingen var tydeligvis interesseret i en sådan diskussion, eller også var man ikke 'gearet' til at tage den.

Da 'klagetraditionen' greb chancen

Det er utilstedeligt at bande i kirken, at tale dialekt i skolestuen, at præsentere tv-avisen på bornholmsk, på sjællandsk, på fynsk, på langelandsk, på jysk, på københavnsk...

Det væsentlige spørgsmål om et sprogsamfunds behandling af norm-og-variationsproblematikken handler om brugsrettigheder i det offentlige rum, i samfundets forskellige institutioner. Der er en stærk, formentlig uopløselig, forbindelse mellem sproglige brugsrettigheder og sprogholdninger. Hvilken sprogbrug er almindeligt til stede i det offentlige rum, som noget man er vant til at høre – og derfor 'naturligt' accepterer, tolererer, respekterer?

Det fællessprogssamfund der erstatter dialektsamfundet, taler københavnsk (som påvist og argumenteret af Brink & Lund 1975, og bekræftet af alle senere variationslingvistiske undersøgelser). Men at de traditionelle dialekter dør, betyder ikke at den sproglige variation dør. I det enkelte lokalsamfund er der ganske sikkert mere variation i dag end tidligere – idet de unges sprog er mere eller mindre lokalt farvet af især prosodiske træk, og desuden fremviser noget af den rige sproglige variation der findes i københavnsk.

Hvis vi med Brink og Lund kalder variationen i københavnsk for *høj-københavnsk* versus *lav-københavnsk*, er det ikke høj-københavnsk der tænkes på når tv-avisen ikke må præsenteres på københavnsk, for høj-københavnsk er det der i almindelig dagligtale kaldes *rigsdansk* – den sprogbrug der er almindeligt til stede i det offentlige rum, det man er vant til at høre og 'naturligt' forventer. *Københavnsk* er navnet på den københavnske arbejderklasses sprog, den københavnske dialekt om man vil, Brink og Lunds *lav-københavnsk*. Det er træk fra dén form for københavnsk der ikke egner sig i tv-avisen. Kan man mene.

Og det mener man så, ikke mindst i avisernes læserbrevsspalter – i den form for ideologisk praksis vi kan kalde for *klagetraditionen* (efter Milroy & Milroy 1985). Alle de fremsatte krav om at Danmarks Radio skal vise respekt for Sproget (med stort S) ved at rense ud i sprogbrug med bestemte udtaletræk, vidner ikke om megen respekt for lav-københavnsk. Og den kærlighed der er snak om, er af den slags man helst var foruden.

Men det er her man ikke skal tage fejl: Når lav-københavnsk får klagetraditionens kærlighed at mærke, er det fordi lav-københavnsk er en vital sprogbrug, der opleves som et problem, måske endda en trussel – til forskel fra de døde dialekter. At elske og respektere de døde er ganske ufarligt, og desuden er det som det sig hør og bør. Også *Modersmål-Selskabet*, der kan siges at være klagetraditionens kamporganisation, havde respekten for dialekterne med i sin formålsparagraf da det blev oprettet i 1979:

Modersmål-Selskabets formål er at virke for bevarelse og udvikling af modersmålet som en grundlæggende forudsætning for dansk kultur. Dette formål tilstræbes ved: 1. at vække forståelse for betydningen af en klar, udtryksfuld og varieret anvendelse af sproget i tale og skrift – med respekt for dialekterne (Modersmål-Selskabet 1980, 178;).

Her er byttet rundt i forhold til hvordan terminologien så ud i Grundskolerådets udtalelse i CUR-høringen, men forholdet mellem det efterstræbelsesværdige sprog og dialekterne er det samme. Dialekterne skal respekteres som en slags tilføjelse til det sprog, modersmålet, der skal bevares og udvikles i ”klar, udtryksfuld og varieret anvendelse”. Det interessante at bemærke i vores sammenhæng her er at Modersmål-Selskabet kun siger ”dialekt” når der peges på det ikke-standardprog der skal respekteres. Her er ikke noget om respekt for ’socialt præget’ sprogbrug.

Det er da heller ikke svært at finde eksempler på at selskabet organiserer og publicerer meninger som kvalificerer til eksklusion hvis formålsparagraffen om respekt for dialekterne også omfatter lav-københavnsk. Oprettelsen af Modersmål-Selskabet i 1979 forstås formentlig bedst netop som en reaktion mod at den nationale offentlighed – nu i første række repræsenteret ved tv-mediet – i stigende grad prægedes af sprogræk der associeredes med københavnsk arbejderklasse og samfundsideologisk venstreorientering. I sin beretning ved den

stiftende generalforsamling (gengivet i selskabets første årbog, Modersmål-Selskabet 1980), sagde selskabets første formand:

Man burde erkende, at det nuværende politiske kaos er forbundet med sprogets forfald, og at man sandsynligvis kan opnå en vis forbedring ved at begynde på det sproglige plan.

Temaet genfindes i flere af artiklerne i den første årbog, og i mange af selskabets senere publikationer.

Dette var i den tid hvor Erhard Jacobsen og hans forening af *Aktive Seere og Lyttere* (oprettet 1976) mest intenst jagtede røde lejesvende i Danmarks Radio. Favoritskydeskiven var *Børne- og Ungdomsredaktionen*, i hvis programmer de lav-københavnske træk ganske sikkert forekom de aktive voksne lyttere at optræde alt for hyppigt og iørefaldende.

Da Bertel Haarder få år senere overtog Undervisningsministeriet, skrev Modersmål-Selskabet i sit blad (Sprog og samfund 1983:1, 2) at "arbejdet [...] synes nu at skulle bære frugt". Og siden vankede der mange skulderklap til Haarder for hans "genopretningsarbejde".

I årene omkring 1990, søsatte Haarder sit *Kvalitetsudviklingsprojekt* (KUP), hvor en række nedsatte udvalg skulle barsle med rapporter der kunne gøre det ud for undervisningsvejledninger. Af rapporterne om hhv. *Mundtlig fremstilling* (MF) og *Sproglig viden og bevidsthed* (SVB) fremgår det klart og utvetydigt at "målet er [...] sproglig tolerance, glæde over og respekt for mangfoldigheden – samtidig med rigssprogsbeherskelse" (SVB, 23). Der meldes klart ud at "selv et ret kraftigt dialektpræg bør ikke betragtes som et skoleproblem" (MF, 24).

Om den socialt bestemte sprogvariation, derimod, siges det at den er genstand for forholdsvis stor opmærksomhed, og at det har givet anledning til generationsmodsætninger at lavsociale træk gennem de unges sprogbrug trænger frem i højere miljøer. Problemet diskuteres som et spørgsmål om *distinkthed* i sprogbrugen. Løsningen præsenteres alment sådan her: "Både særsprog og fællessprog har krav på opmærksomhed og respekt; skødesløshed og ligegyldighed må modarbejdes på alle niveauer" (MF, 8).

Netop "forståelsesproblemer mellem generationerne" anføres som grund til at "skærpe elevernes opmærksomhed over for sprog og distinkthed", og det siges at "lærerne kan gennem en bevidst praksis bidrage til, at børn og unge ikke havner i en sproglig egocentri, der forøger kommunikationsvanskelighederne i samfundet" (MF, 26).

Man sidder igen med en klar fornemmelse af at lav-københavnsk, eller nu snarere *ungt københavnsk*, betragtes som et samfundsproblem, som skolen bør tage sig af (se evt. mere udførlig behandling i Kristiansen 1993).

Officiel sprogpolitik – og ung sprogideologi

Opsummerende kan vi sige at det danske sprogsamfund i den periode hvor dialekterne dør og københavnsk overtager, udvikler en herskende ideologi omkring denne forandringsproces. Ideologien er 'officiel' i den forstand at den fremgår ret eksplicit og klart formuleret i hvad vi kan kalde for den herskende skolepolitiske diskurs, sådan som den kommer til udtryk i dokumenter som CUR- og KUP-rapporterne. I denne diskurs omtales den sproglige variation på måder der gør det ud for en værdimæssig rangordning: *Rigsdansk* og *dialekt* kan siges at deles om førstepladsen, dog således at rigsdansk har forrang i det offentlige rum, mens dialektal sprogbrug generelt skal respekteres og værdsættes og ikke regnes som noget problem. *Københavnsk* er derimod et problem og havner dermed lavere end rigsdansk og dialekt på værdiskalaen.

Om denne offentlige diskurs har nogen betydning for hvordan unge mennesker ser på sprogbrugsvariationen i samfundet, er naturligvis et ganske andet spørgsmål. Faktisk ved vi – i kraft af en række empiriske sprogholdningsundersøgelser – langt mere om dette i dag end for 10 år siden.

Ved *Sprogforandringscentret (DGCSS)* (www.dgcss.dk) undersøger vi hvad der er sket med sprogbrugen fem steder i landet – København, Næstved, Vissenbjerg, Odder og Vinderup – siden de variationistiske undersøgelser der blev foretaget disse steder i 1970'erne og 1980'erne. I 2005–2006 bad vi elever i 9. klasse disse fem steder om at lave deres egen *dialekthitliste* ved at rangordne et antal 'navngivne' måder at tale dansk på. Navnet på den lokale dialekt (fx *fynsk*), samt *rigsdansk* og *københavnsk*, indgik alle steder i listen med navne der skulle rangordnes. Derudover var der et varierende antal andre navne der tilsammen kunne siges at dække sprogbrugen i landet som helhed. Resultatet fremgår af Skema 1.

Skema 1 ca. her

Det gennemsnitlige resultat synes alle fem steder at være fremkommet i kraft af et og samme princip, hvor stærk 'lokalpatriotisme' kombine-

res med kendskab til, og accept af, *rigsdansks* specielle status. Navnet på ens egen dialekt placeres i top: *københavnsk* i København, *sjællandsk* i Næstved, *fynsk* i Vissenbjerg, *østjysk* i Odder, *midtjysk* i Vinderup. Dernæst følger navnet på sproget i den lokale storby de steder hvor der er en sådan: *københavnsk* i Næstved, *odenseansk* i Vissenbjerg, *århusiensk* i Odder. Hvis der ikke er en lokal storby, følger i stedet den nærmeste lokale dialekt på andenplads: *sjællandsk* i København, *vestjysk* i Vinderup. *Rigsdansk* følger alle steder på tredjeplads. I København og i Næstved overtrumfer de unges 'lokalpatriotisme' den herskende ideologis nedvurdering af *københavnsk*, men uden for Sjælland havner *københavnsk* signifikant længere ned på listen end de egne *lokale* sprog og *rigsdansk*.

De holdninger der kommer til udtryk i en sådan rangordningsopgave, er *bevidst* tilkendegivne: Elverne ved hvad de er med til, de ved at de lægger holdninger for dagen. Eller om man vil: De ved at de 'konstruerer' et værdihierarki. Om man skal se deres 'konstruktion' (som den fremtræder i skema 1) som en simpel reproduktion af den officielle ideologi, kan måske diskuteres, men det kan næppe være tvivl om at det fællesskab i sprogideologi der kommer til udtryk i de ens opbyggede dialekthitlister, først og fremmest er et produkt af de unges erfaringer gennem et ni år langt skoleliv. Elevernes værdihierarki er i hvert fald ikke i modstrid med den officielle ideologi, og i og med at det er bygget efter det samme princip alle steder, må princippet på en eller anden måde være tilgængeligt i den offentlige diskurs, sådan at det kan udledes og anvendes. Ikke bare *kan* det udledes og anvendes, det *bliver* udledt og anvendt, af unge på 15–16 år, over hele landet. Det siger noget om at denne ideologi ikke bare er tilgængelig, den 'sætter sig igennem'.

På Sprogforandringscentret har vi imidlertid taget denne problemstilling et skridt videre i et eksperiment som vi kalder for *masketesten*. Inden eleverne lavede dialekthitlister (som omtalt ovenfor), bad vi dem om at vurdere 12 lydindspillede stemmeprøver mht. 8 personlighedstræk. Vurderingerne blev foretaget som afkrydsninger på 7-trinsskalaer med et positivt adjektiv i den ene ende og et negativt i den anden (disse adjektivpar er gengivet i skema 3). De 12 stemmer var ment at skulle repræsentere 3 måder at tale standardsproget på; lad os kalde dem for *aksanger*. Vi har en KONSERVATIV aksang (som svarer til betegnelsen *rigsdansk*), en MODERNE aksang (som svarer til *københavnsk*) og en LOKAL aksang (som svarer til det *lokale dialektnavn*). De 4 hhv. KONSERVATIVE og MODERNE stemmer var alle unge københavnere og blev brugt alle 5 undersøgelsessteder. De 4 LOKALE stem-

mer der blev brugt i Næstved, var unge fra Næstved; i Vissenbjerg var de 4 LOKALE stemmer fra Odense, i Odder fra Århus, og i Vinderup fra Holstebro. Eleverne var på dette tidspunkt ikke blevet orienteret om at undersøgelsen drejede sig om holdninger til dialekter, og dette gik ikke op for dem. Det vil sige at de vurderinger vi fik på denne måde, er hvad vi kan kalde for *underbevidst* tilkendegivne holdninger, i modsætning til de *bevidst* tilkendegivne holdninger fra dialekthitlisterne. Resultatet ses i Skema 2.

Skema 2 ca. her

Hvad den relative op- og nedvurdering af de tre aksanger angår, er der to ting at bemærke. For det første: at LOKAL (de nederste, grå kurver) nedvurderes på alle skalaer i sammenligning med såvel KONSERVATIV som MODERNE; dvs. at de unge alle vegne uden for København nedvurderer det sprog som i de flestes tilfælde er deres eget. For det andet: at KONSERVATIV klarer sig bedre eller lige godt som MODERNE på de fire skalaer til venstre i figurerne (nummereret 1 til 4 på hver figur), mens MODERNE vurderes klart mest positivt på skalaerne til højre (nummereret 5 til 8 på hver figur). På det grundlag taler vi om to vurderingsdimensioner, som vi kalder for hhv. 'superioritet' og 'dynamik'. KONSERVATIV kan godt konkurrere når det drejer sig om 'superiore' værdier (så som 'klogskab', 'seriøsitet', 'målrettethed' og 'pålidelighed'), men har ingen chance mod MODERNE når det drejer sig om at være 'dynamisk' ('selvsikker', 'spændende', og 'tjekket').

Resultaterne de fem steder er så ensartede at man skulle tro det var løgn. Hvordan kan vi forklare og forstå at de underbevidste holdningsmønstre ligner kopier af hinanden på tværs af landet? Hvordan ved de unge på 15–16 år i Næstved, Vissenbjerg, Odder og Vinderup hvordan variationen i københavnsk – KONSERVATIV og MODERNE – vurderes af unge københavnere? Det er i hvert fald ikke noget de lærer i skolen.

Men det må jo have med fælles erfaringer at gøre. Det er svært at få øje på andet end medierne som denne fælles erfaringskilde. At de unges erfaringer med sprog i medierne har indflydelse på deres sprog-holdninger, er vel forståeligt nok – men det virker ret uforståeligt at denne indflydelse er af en sådan art at den som gennemsnit producerer nøjagtigt samme vurderingsmønster for 3 aksanger (med 4 stemmer i hver) på 8 skalaer i 5 vidt forskellige lokalsamfund fra København i øst til Vinderup i vest. Det siger noget om at det også for denne om-

vendte værdihierarkisering af sprogbrugen gælder at den ikke bare lader sig udlede, den 'sætter sig igennem'.

Ved at sammenligne resultaterne i skema 1 og 2 kan vi pege på to interessante forhold. Vi kan for det første pege på at den underbevidste rangordning af de tre aksanger vender den bevidst konstruerede rangordning på hovedet (hvad *lokalt dialektnavn*, *rigsdansk* og *københavnsk* angår). Den underbevidste rangordning er i klar modstrid med den officielle sprogideologi. Vi har altså kunnet konstatere to sprogideologiske niveauer hos de unge, og vi kan slå fast at kun det ene – de bevidste tilkendegiversers niveau – ser ud til at være underlagt påvirkning fra den offentligt tilgængelige sprogpoltiske diskurs.

For det andet kan vi pege på at de to ideologiske niveauer synes at have vidt forskellig betydning i forhold til de unges sprogbrug. Hvad det *bevidste* holdningsniveau angår, kan vi fastslå at sprogforandring ikke har noget med sprogholdninger at gøre – idet det er det opvurderede *lokale* sprog der er på vej ud, mens det er det nedvurderede *københavnsk* der er på vej ind. Men hvad det *underbevidste* holdningsniveau angår, synes det ikke at være nogen dristig påstand at ideologi – værdier og holdninger – hører med i billedet når vi skal forklare og forstå sprogforandring.

Hvis vi dertil antager, som jeg gør, at det er holdninger og ideologi – i betydningen socialpsykologiske mekanismer og social betydningsdannelse – som er selve drivkraften i sprogforandringsprocesser, er det heller ingen dristig påstand at fremtiden ser sort ud for selv den svageste form for lokalpræg. For jeg understreger: De grå kurver i figurerne i Skema 2 har ikke noget med det traditionelle lokale sprog at gøre; de repræsenterer de lokale unges eget sprog, dvs. københavnsk med en svag lokal farvning væsentligst i form af prosodiske træk.

Sprogpoltiske konsekvenser

Jeg skal afslutte med at pege på hvilke tanker man på grundlag af resultaterne ovenfor kan gøre sig om sprogpoltikkens vilkår i det danske sprogsamfund af i dag.

Vores måske mest forbløffende fund må siges at være den ensartethed som genfindes i de unges værdihierarkisering af den sproglige variation der udgør deres sproglige dagligdag i deres egne lokalsamfund. Det må betyde at der findes ideologiproducerende instanser og mekanismer i samfundet som virker ensrettende med stor effektivitet. Ikke mindst mønstrene på det underbevidste holdningsniveau kan virke nærmest skræmmende ens. På den anden side, alene det forhold

at der tydeligvis findes instanser og mekanismer der har gennemslagskraft, åbner muligheden for at disse kan bruges effektivt til omvendt at bekæmpe ensretningen. Så det første og helt grundlæggende sprogpoltiske spørgsmål at tage stilling til er naturligvis om man ønsker at fremme ensretningen eller ej.

Hvad enten man svarer ja eller nej til den ideologiske uniformering, skal man i næste omgang gøre sig klart hvad det er man vil påvirke. For de to ideologiske niveauer – det bevidste og det underbevidste – kommer tydeligvis forskelligt i spil afhængigt af hvilken type sprogbrugsrelateret problemstilling det drejer sig om. I forhold til mobberi blandt unge pga. sprog kan det sikkert (eller forhåbentlig) have god opdragende effekt at bevidstgøre om problemet ved at 'itale-sætte' det. Men den opdragende effekt der kan opnås ved at tale til de unge om utydelige vokaler og afsnuppede endelser, synes lig med nul.

Om at påvirke de unges sprogbrug

Hvis det er sprogbugen man gerne 'vil have gjort noget ved', er det det underbevidste holdningsniveau man skal have fat i. Som allerede antydnet kan det næppe være tvivl om at ideologidannelsen her er et produkt af hvad de unge erfarer om sprogbrug og sproglige værdier i medierne. Det er sprogpolitik for medierne der skal tænkes i, og ikke for skolen, hvis man vil påvirke de unges underbevidste holdninger, og derigennem eventuelt deres sprogbrug.

Enhver der tror på den sproglige homogenitets velsignelser, kan roligt læne sig tilbage og slappe af, for medierne sørger i dag for at ensretningen (københavnifiseringen) fungerer perfekt både mht. de afgørende underbevidste holdninger og den resulterende sprogbrug. Med den omvendte målsætning ser det anderledes sort ud. Det virker ret utænkeligt at tv-stationerne i overskuelig fremtid skulle kunne påvirkes til at indføre en sprogpolitik der tager sigte på at svække ensretningen og styrke mangfoldigheden – ved at ansætte studieværter med henblik på at 'synliggøre' (dvs. vænne folk til at høre) et bredere udsnit af sprogbrugsvariationen end hvad tilfældet er i dag.

Om at påvirke den offentlige diskurs

Til trods for at 'tale om sprog' utvivlsomt har væsentlige sociale funktioner, er det et relativt uudforsket og dårligt belyst område. Hvorfor er det for eksempel et karakteristisk træk ved det danske sprogsamfund at det er fuldt af sprogsकुmlere – som ofte påpeget af Jørn Lund:

Det dansk-sproglige selvhad er et stort problem; vi er en nation af sprogsकुmlere: Unge menneskers sprog opfattes som groft, og udtalen kaldes utydelig, fordi den ikke er som ældre generationers, dialekterne har vi ikke holdt levende, men storbyssprog er nu ikke noget forbillede, i hvert fald ikke bredt københavnsk eller typisk århusiansk. Vi opfatter flere fremmedsprog som kønnere end dansk, og de sprogforeninger, der kan holdes i live, er dem, der kræver stilstand. (Lund 2010, 87)

Jeg har selv været med til at dokumentere det mangeartede danske sprogsकुmleri (se fx Kristiansen 1990, 2005). Lad mig blot her nævne som eksempel at da vi for nogle år siden undersøgte sprogholdninger over Øresund, fandt vi at danskerne – og i første række danske studerende – syntes at svensk er et pænere sprog end dansk. En modsvarende relativ nedvurdering af eget sprog fandtes der ikke spor af hos svenskerne (Kristiansen 2004).

Det udbredte sprogsकुmleri siger en hel del om klagetraditionens styrke og succes i Danmark. Traditionen har beredvillige 'lejesvende' alle vegne i den sociale og kulturelle elite, der uafbrudt og i al 'uskyl-dighed' reproducerer de herskende værdiforestillinger. Her blot et par eksempler fra i sommers. Som da Modersmål-Selskabet gav sin årlige 'modersmålspris' til Susse Wold og den journalist der interviewede hende til tv-avisen (31. maj 2010), fandt det passende at bruge hende til et kursus for hele befolkningen i hvordan a-kvaliteterne skal lyde. Eller som da Gyldendals litterære direktør Johannes Riis skrev kronik i Politiken om hvordan landlivet og dermed landets kulturliv er under afvikling, og i den forbindelse fik sagt at der "i hele Jylland er ved at opstå et underligt købstadsjysk, som ikke er særlig kønt". Eller som da Weekendavisens anmelder Lars Bukdahl foldede sig ud i velkendt stil:

Det må være pinedød nødvendigt for prins Henrik en gang imellem at lukke sig ind i en lyserød fransk poesiboble og holde det platte, kartoffelknoldede danske sprog ude. Men så langt mere absurd er det, at denne boblepoesi med vold og magt af Tuborg-klassicisten Peter Poulsen og Hendes Maje-stæt Dronningen skal æltes op i dansk beton.

Når denne tekstbid blev bragt som 'dagens citat' i Politiken (27. 6. 2010), var det næppe for at udstille sprogekvilibristens sprogsकुmleri til spot og spe. Hvis der skulle grines af noget, var det næppe forestil-lingerne om det kartoffelknoldede, danske betonsprog.

Dét er i høj grad problemet for os der gerne udstiller sprogskumleriet til spot og spe: Den slags gratis hjælp får vi ikke. Tværtimod står klagetraditionen så stærkt at dens diskurs gerne 'sætter sig igennem' i den offentlige formidling uanset hvad man siger, eller har til hensigt at sige. For eksempel har Dansk Sprognævn her i efteråret 2010 lanceret en 2-årig kampagne under mottoet *Gang i sproget*. Til åbningskonferencen var en række foredragsholdere inviteret til at tale om sproglæde. Frans Gregersen var inviteret til at tale om "Sproglæde set fra lingvistikens synsvinkel". Gregersen greb chancen og holdt et foredrag som han kaldte "Kom glad med happy new ears", og som han afsluttede med et par Power Point-dias der indeholdt denne opsang:

- * Vi skal blive gladere for de mange måder at tale dansk på, ellers forstener øregangen
- * Gå i sproglig træning nu – lyt daglig til en ny måde at tale dansk på
- * Og lad der blive mange flere, så vi bliver vidner til både dialekternes og sociolekternes genopstandelse
- * Vi vil gerne være verdens rigeste samfund. Lad os i hvert fald blive verdens mangfoldigste sprogsamfund

Dét perspektiv fandt ikke vej til offentligheden. Jeg ved ikke hvad kampagneleder og Sprognævnsdirektør, Sabine Kirchmeier-Andersen, havde udtalt til pressen, men hvad jeg kunne læse i aviserne, var en ganske anden opsang. Indtrykket var at kampagnen var sat i gang for at værne sproget mod det kaos der truer fordi de unge er sprogligt bevidstløse og derfor påvirkes mere end godt er af den sprogbrug der hersker i de moderne elektroniske medier. Kort og godt: De unge bruger for mange engelske udtryk, og begår for mange stavfejl i deres sms-påvirkede skriftsprog.

Da Djævlens advokat ikke greb chancen

Det gav stor medieomtale da der for nylig udkom en biografi der "rydder vejen ind til et stort og smukt menneske i et til tider meget lille og grimt land" – en biografi om en mand som

tror mere på Kungfutse end på Grundtvig, og derfor i 45 år har forsøgt at udfordre danskernes nedarvede frygt for det fremmede og anderledes. Med mandens egne kloge ord: "Danmark er et meget homogent samfund, og derfor er der måske ikke så

stor variation. Efter min mening skal vi dyrke originaliteten, for dét, som verden eftersøger, er kreativitet. Tankeoriginaler, om De vil". (Berlingske Tidende 29. 8. 2010)

Den ene af mandens to sønner siger om ham: "Min far kunne ikke finde på at spille Djævlens advokat. For ham er det ikke en øvelse, han er Djævlens advokat. Det er hans livsfilosofi".

Om denne kloge Djevleadvokat læser vi så alle vegne at han "taler både fransk, engelsk, spansk, vietnamesisk og kinesisk, mens dansk i snart 50 år har faldet ham svært. For ikke at sige tungt" (fra Berlingske Tidende 29. 8. 2010).

Det er til at græde over. Han havde chancen. Men han greb den ikke. Når det gjaldt ét bestemt emne, var han bestemt ikke Djævlens advokat. Her havde han chancen til at belære danskerne om at han taler godt dansk, med fransk aksang, og at mobningen "er synd for ham og pinligt for Danmark", sådan som hans anden søn, Kronprinsen, udtaler i biografien. I stedet kunne danskerne læse om hvordan 'prinsgemalen i dag fortryder sit gebrokne dansk':

I biografien fortæller han, hvor meget det ærgrer ham, at han ikke lærte det danske sprog.

- I særdeleshed over, at jeg ikke forstod, at det var kolossalt vigtigt, ja helt essentielt, at jeg kom til at tale dansk meget godt og meget hurtigt. Det har været en stor fejl fra min side. Jeg var for længe om det. Det er min fejl. Det har skadet mig meget i det billede, danskerne har af mig. (BT 30. 8. 2010)

Når Prins Henrik fritager danskerne for skyld og selv tager skylden på sig, kunne det naturligvis skyldes storsind hos et smukt og højt dannet menneske, eller blot være spil for galleriet for husfredens skyld. Men nej, Prinsen siger også ting der viser at lige når det gælder viden om sprog, adskiller hans kundskab og dannelse sig ikke fra de almene stereotyper der udgør den herskende ideologi: Dansk er et uskønt sprog, fordi det er uartikuleret – et synspunkt der begrundes med helt meningsløse udsagn om forholdet mellem 'lyd og skrift' ("når man hører et r, f, g eller d, så ved man aldrig, hvordan det skal skrives").

Hvis Prinsen havde været en tankeoriginal på sprogideologiens område, kunne han have fået sagt danskerne nogle sandheder der utvivlsomt ville have givet genklang, og muligvis kunne have haft en betydelig gennemslagskraft i det sprogideologisk grimme lille land.

Litteratur

- Brink, Lars & Jørn Lund (1975): *Dansk Rigsmål. Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København I–II*. København: Gyldendal.
- CUR-bilag 345 (1979): *Modersmålsundervisning. Overvejelser, der danner baggrund for CUR's arbejde med mål og indhold i modersmålsundervisningen i vore uddannelser*. København: Det centrale Uddannelsesråd. Arbejdsgruppen vedr. forberedelse af modersmålsopgaven.
- CUR Afsluttende redegørelse (1982): *Modersmålet i uddannelserne. Hvilke mål? Hvilke vilkår?* København: Det centrale Uddannelsesråd. Modersmålsopgaven.
- Holmen, Anne & J. Normann Jørgensen (red.) (2000): *Sprogs status i Danmark år 2011*. [Københavnstudier i tosprogethed 32]. København: Danmarks lærerhøjskole, Institut for dansk sprog og litteratur.
- Jørgensen, J. Normann (red.) (1991): *Det danske sprogs status år 2001*. [Københavnstudier i tosprogethed 14.]. København: Danmarks lærerhøjskole, Institut for dansk sprog og litteratur.
- Jørgensen, J. Normann (2000): Perkerdansk – lovende perspektiver for det danske sprog. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* 3/2000, 8–13.
- Jørgensen, J. Normann (red.) (2002): *De unges sprog – Artikler om sproglig adfærd, sproglige holdninger og flersprogethed hos unge i Danmark*. [Københavnstudier i tosprogethed. Køgeserien bind K9]. København: Akademisk Forlag.
- Jørgensen, J. Normann & Pia Quist (2008): *Unge sprog*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kristiansen, Tore (1990): *Udtalenormering i skolen. Skitse af en ideologisk bastion*. København: Gyldendal.
- Kristiansen, Tore (1991): Vi har brug for et sprogpolitisk paradigmeskifte. In: J. Normann Jørgensen (red.), 9–30.
- Kristiansen, Tore (1993): Sidste nyt fra kampen mod de unge tunger. In: Karen Risager, Anne Holmen & Anna Trosborg (red.): *Sproglig mangfoldighed – om sproglig viden og bevidsthed*. Udgivet af ADLA (Foreningen for anvendt sprogvidenskab i Danmark), 88–97.
- Kristiansen, Tore (2000): Normering og holdninger. In: Anne Holmen & J. Normann Jørgensen (red.), 21–58.
- Kristiansen, Tore (2004): Sprogholdninger over Øresund. *Danske Talesprog* 5, 161–184.

- Kristiansen, Tore (2005): Fald og fortrydelse – en nordmands beretning om danskhed i sproget. In: Torben Fledelius Knap, Morten Nielsen & Jacob Pinstrup (red.): *Hvad ER så danskhed?*, 162–188. Høbjerg: Forlaget Hovedland.
- Lund, Jørn (2010): *Lært. Erindringer 1960–1990*. København: Gyldendal.
- Milroy, James & Lesley Milroy (1985): *Authority in Language. Investigating Language Prescription & Standardisation*. London: Routledge and Keagan Paul Ltd.
- Modersmål-Selskabet (1980): “Vort modersmål er...” København: Modersmål-Selskabet.